

Mokslui gražinta dalis Rytprūsių archeologijos šaltinių

Rec: **Ocalona historia Prus Wschodnich. Archeologiczne księgi inwentarzowe dawnego Prussia-Museum.** Warszawa, 2008. 106 l., ilustr.;

Archeologiczne księgi inwentarzowe dawnego Prussia-Museum. Aestiorum Hereditas I. Olsztyn: Archiwum Panstwowe w Olsztynie, 2008. 448 l., ilustr., CCL lent.

2008 m. dienos šviesa išvydo dvi knygos, susijusios su neeiliniu Baltijos kraštų archeologams įvykiu – dalies Karaliaučiaus *Prussia-Museum* archeologinės kolekcijos dokumentacijos, pavadintos *Prussia-Museum* inventorinėmis knygomis, konservavimo pabaiga ir pristatymu visuomenei. Vadinamosios inventorinės knygos – tai 1968 m. Karaliaučiaus pilies griuvėsiuose aptikti dokumentų likučiai, kuriuose aprašyti ir nupiešti *Prussia-Museum* archeologinės kolekcijos eksponatai. Nors apie šiuos dokumentus archeologų bendruomenė oficialiai sužinojo devintajame praeito amžiaus dešimtmetyje, jie konservuoti (ir, beje, skaitmeninti) tik 2007 m. Darbus atliko Olštyno archyvo Restauracijos skyrius, finansavo Lenkijos kultūros ir nacionalinio paveldo ministerija. Pirmasis iš šioje recenzijoje aptariamų leidinių pasirodė inventorinių knygų pristatymo Olštyno pilyje (2008 m. vasario 28 d.), o antrasis – Varšuvos valstybiniame archeologijos muziejuje (2008 m. gruodžio 10–2009 m. vasario 1 d.) bei Proistorės ir ankstyvosios istorijos muziejuje Berlyne (2009 m. kovo 12–balandžio 26 d.) proga. Be šių institucijų, vadinamosios *Prussia-Museum* inventorinės knygos pristatytos Istorijos ir meno muziejuje Kaliningrade (2008 m. kovo 19–kovo 29 d.) ir lenkų muziejuje Rapperswilyje (Šveicarija) (2008 m. birželio 20–rugpjūčio 31).

Abiejuose aptariamuose leidiniuose tekstai pateikti lenkų, vokiečių ir rusų kalbomis, o pirmajame (**Ocalona historia Prus Wschodnich. Archeologiczne księgi inwentarzowe dawnego Prussia-Museum.** Warszawa, 2008. 106 l., ilustr.) tris kartus pakartoti ne tik tekstai, bet ir iliustracijos. 106 puslapių, gausiai iliustruotoje, minkštais viršeliais knygelėje yra po penkis skyrius (34 puslapius) kiekviena iš minėtų kalbų: trumpas įvadas, trumpa Rytprūsių archeologijos istorijos apžvalga, *Prussia-Museum* archeologinės veiklos istorija, skirta to muziejaus archeologinės kolekcijos

pradimui ir suradimui paskutiniame praeito amžiaus dešimtmetyje, inventorinių knygų restauravimo procesui ir jų turiniui aptarti. Leidinio tekstinės dalies autoriai – Varšuvos valstybinio archeologijos muziejaus Baltų archeologijos skyriaus vadovė dr. Anna Bitner-Wróblewska, Varšuvos universiteto darbuotojas dr. Tomaszas Nowakiewiczus, Lenkijos mokslų akademijos Archeologijos ir etnologijos instituto darbuotoja Aleksandra Rzeszotarska-Nowakiewicz, Varšuvos universiteto darbuotojas dr. Wojciechas Wróblewski ir Olštyno valstybinio archyvo Archyvinės medžiagos konservavimo skyriaus vadovė Monika Bogacz-Walska. Kiekvieno skyriaus autoriai neišskirti, tačiau suprantame, kad ši knygelė nepretenduoja į mokslinę studiją. Tai plačiai visuomenei skirtas leidinys, aiškiai pristatantis jame aptariamus klausimus ir puikiai atitinkantis reikalavimus parodos, skirtos *Prussia-Museum* inventorinių knygų restauravimo pabaigai, vadovui. Išsamiai šio leidinio turinio neaptarsiu, nes tų pačių autorių tie patys, tik gerokai išplėsti, tekstai pakartoti ir kitame šioje recenzijoje aptariamame leidinyje. Pirmasis iš aptariamų leidinių baigiamas pusės puslapio straipsneliu retoriniu pavadinimu „Kas toliau? Tolesnio bendradarbiavimo Centrinės Europos kultūrinio palikimo rekonstravimo srityje perspektyvos“, iš kurio paaiškėja, kad planuojama visų (!) restauruotų *Prussia-Museum* inventorinių knygų publikacija ir kad naujai atrasti šio muziejaus eksponatai bei su jais susijusi archyvinė medžiaga ateityje taps pagrindu stiprinti Lenkijos, Lietuvos, Rusijos ir Vokietijos mokslininkų, užsiimančių pietrytinių Baltijos pakrančių archeologiniais tyrimais, bendradarbiavimą.

Antrasis leidinys (**Archeologiczne księgi inwentarzowe dawnego Prussia-Museum. Aestiorum Hereditas I.** Olsztyn: Archiwum Panstwowe w Olsztynie, 2008. 448 l., ilustr., CCL lent.) – gerokai solidesnės apimtys ir turinio knyga. Didesnis ir autorių kolekty-

vas, į kurį priimti Berlyno proistorės ir ankstyvosios istorijos muziejaus *Prussia-Museum* kolekcijos tvarkytoja dr. Christine Reich, buvęs to paties muziejaus direktorius prof. Wilfriedas Menghinus, Kaliningrado istorijos ir meno muziejaus direktoriaus pavaduotojas Anatolijus Valujevas ir Valstybinio archyvo OIštyne vyr. konservatorius Andrzejus Ulewiczius.

Knygos įvadą Lenkijos kultūros ir nacionalinio paveldo ministerijos Nacionalinio paveldo departamento direktorius Jacekas Mileris pradeda sakiniu, kad tik 2006 m. jo vadovaujama ministerija sužinojo, jog Kaliningrado istorijos ir meno muziejuje aptiktos *Prussia-Museum* inventorinės knygos. Paaiškėja, kad būtent ši ministerija 2007 m. pabaigoje inicijavo bendros publikacijos trimis kalbomis parengimą kartu su Berlyno proistorės ir ankstyvosios istorijos muziejumi ir Kaliningrado istorijos ir meno muziejumi. Labai įdomi ir daug žadanti ministro mintis, kad aptariamasis leidinys – tai naujo didelio projekto, pavadinto „Ostbalticum“ (Rytų Pabaltijys) pradžia. Įvadinis straipsnis iliustruotas Rytų Prūsijos XX a. trečiojo ar ketvirtąjo dešimtmečio fizinės geografijos ir administraciniu žemėlapiais. Pastarajame Klaipėdos kraštas pavaizduotas kaip sudedamoji ne Rytprūsių, o Lietuvos Respublikos dalis. Smulkmena, tačiau gana iškalbinga, nes knyga skirta Rytų Prūsijos archeologijai.

Varšuvos universiteto Archeologijos instituto darbuotojo dr. Tomaszo Nowakiewicziaus straipsnyje „Rytų Prūsijos archeologijos istorijos apžvalga“, kurio autorius – žinomas viduramžių archeologijos specialistas, nemažai dėmesio skirta XVI a. Prūsijos kartografinės raidai, aptarta senienų kolekcionavimo ir žinių apie jas rinkimo raida, išskirti tik XVII a. pab.–XVIII a. vid. ir XVIII a. pab.–XX a. pr. laikotarpiai. Pastarojo pristatymas pradedamas žurnalu „Erleu-tertes Preussen“, trumpai aptartas pirmojo Rytprūsių piliakalnių ir gynybinių įtvirtinimų registratoriaus J. M. Guise's, istorikų J. Voigto bei M. P. Töppeno, Gamtos ir visuomenės draugijos (*Physikalisch-ökonomischen Gesellschaft*) ir atskirų jos narių indėlis tyrinėjant Rytprūsių proistorę. Prūsijos senovės draugijos (*Altertumsgesellschaft Prussia*) veikla straipsnyje neapartata, nurodant, kad šiam klausimui knygoje skirtas atskiras straipsnis. T. Nowakiewicziaus apžvalgoje pasigedau išsamesnio Karaliaučiaus universiteto veiklos aptarimo. Tekste minimas Karaliaučiaus universiteto senovės istorijos institutas (vokiškame tekste – *Institut*

für Vor- und Frühgeschichte), tačiau aiškesnių duomenų apie šią instituciją nepateikta. Atrodo, kad po šiuo pavadinimu slepiasi Karaliaučiaus universiteto Archeologijos seminaras (*Seminar für Vor- und Frühgeschichte der Albertus-Universität*) ar Archeologijos katedra (*Lehrstuhl*) (iki 1933 m. – neordinarinė). Labai aptakiai pažiūrėta ir į Rytprūsių archeologijai lemtingus 1934 m., kai Vokietijoje į valdžią atėjus NSDAP, prasidėjo reikšminga su archeologija susijusių institucijų reorganizacija. Paskutinė straipsnio dalis skirta Rytprūsių leidiniui, kuriuose buvo skelbiami archeologinių tyrimų rezultatai, apžvalgai. Paminėti Gamtos ir visuomenės mokslų bei Prūsijos senovės draugijos leidiniai, žurnalas „Altpreussische Monatsschrift“, nurodant, kad pastarasis buvo skirtas išimtinai proistorės klausimams, o tai neatitinka tiesos. Liko nepaminėta, kad daug informacijos apie pirmuosius 20 Prūsijos senovės draugijos veiklos metų galima rasti leidiniuose „Preussische Provinzialblätter“ ir „Neue Preussische Provinzialblätter“ („Altpreussische Monatsschrift“ pirmtakuose). Kaip vienas iš svarbių leidinių minimas ir žurnalas „Altpreussen“, kurį neva leido jau minėtas Karaliaučiaus proistorės ir ankstyvosios istorijos institutas, nors atsivertę šio žurnalo pirmąjį lapą pamatytume, kad jo leidėjai buvo Karaliaučiaus universiteto proistorės ir ankstyvosios istorijos seminaras (katedra) kartu su *Prussia-Museum*, kurį nuo 1938 m. antrojo pusmečio pakeitė Rytprūsių proistorės valdyba (*Landesamt für Vorgeschichte*). Kaip ypač svarbus darbas paminėtas Maxo Eberto redaguotas „Reallexikon der Vorgeschichte“, svarbiomis Rytprūsių proistorės studijomis įvardyti O. Tischlerio, E. Hollacko, N. Åbergo, W. Gaerte's, C. Engelio, W. La Baume's darbai. Deja, nepelnytai liko nepaminėtos tokios Karaliaučiaus universitete daktaro laipsnius įgijusių archeologų kaip Eduardo Šturmo ir Bernto von zur Mühleno monografijos. Ir nors pastarojo disertacija atskira knyga buvo išleista tik 1975 m., šis darbas yra neginčijamas Rytprūsių (tiksliau – Karaliaučiaus universiteto) archeologijos mokyklos rezultatas. Apibendrinant dr. T. Nowakiewicziaus straipsnį apie Rytprūsių archeologijos istoriją galima teigti, kad novatoriško autoriaus indėlio šia tema neaptiksime, tai rodo ir labai dažnai cituojami prof. W. Nowakowskio darbai. Kita vertus, atrodo, kad šio teksto tikslas ir nebuvo naujos koncepcijos, naujų ar užmirštų faktų pateikimas, o tiesiog archeologinių tyrimų Rytprūsiuose istorijos apybraiža.

Lenkijos mokslų akademijos Archeologijos ir etnologijos instituto darbuotoja Aleksandra Rzeszotarska-Nowakiewicz straipsnyje apie Karaliaučiaus *Prussia-Museum* taip pat nepateikė naujo požiūrio į šios institucijos raidą ar vertinimą. Autorė daugiausia remiasi paskelbtais W. Nowakowskio, Ch. Reich ir kitų autorių straipsniais, t. y. kitų tyrėjų darbais, o pirminius šaltinius naudoja mažai. Straipsnis pradedamas nuo Prūsijos senovės draugijos įkūrimo 1844 m., paminima, kad 1879-aisiais išleistas pirmasis muziejaus parodos katalogas, jo pavadinimas neįvardytas, tačiau nurodoma, kad informacijos šaltinis yra dr. M. Hoffmannas. Deja, jokios informacijos nei apie 1875 m. išleistą leidinį „Preussische Steingeräthe“, kurį matyt, ir derėtų laikyti pirmuoju dalies *Prussia-Museum* kolekcijos katalogu, nei apie 1885 m. išleistą *Prussia-Museum* katalogą nepateikta. Apskritai, G. Bujacko vadovavimo Prūsijos senienų draugijai ir *Prussia-Museum* laikotarpis (1872–1891) apeitas ir manau, kad tai neteisingas požiūris. Būtent G. Bujacko vadovavimo metais *Prussia-Museum* tapo tikrai muziejaus vardo verta įstaiga. G. Bujacko vadovavimo laikotarpiu buvo pradėti leisti muziejaus katalogai, leidinyje „Sitzungsberichte der Alterungsgesellschaft Prussia“ – skelbti informaciją apie į muziejų patekusius radinius. Kažkodėl kaip didelis įvykis nurodomas 1906 m. išleistas muziejaus katalogas, skirtas akmens–ankstyvojo geležies amžių eksponatams pristatyti, nors tai yra tik šiek tiek papildytas analogiškas 1893 m. leidinys. O jei jau kalbame apie katalogus – tai derėjo prisiminti ir 1897 m. išleistąjį. Straipsnyje daug dėmesio skirta muziejaus veiklai XX a. ketvirtajame dešimtmetyje, nors vėlgi pamiršta nurodyti jau minėtą faktą, kad *Prussia-Museum* kartu su Karaliaučiaus universitetu leido žurnalą „Altpreussen“. Kalbant apie muziejuje dirbusius mokslininkus truputį perlenkta nurodant, kad šioje įstaigoje stažavęsis F. Jakobsonas buvo žymus mokslininkas. Šis latvių archeologas *Prussia-Museum* fonduose dirbo būdamas Karaliaučiaus universiteto Proistorės seminaro klausytoju, o muziejaus fonduose rinko medžiagą savo disertacijai. Žymiu archeologu F. Jakobsonas tapo tik grįžęs į Latviją. Abejotinas ir autorės teiginys, kad *Prussia-Museum* fondai buvo O. Tischlerio sudarytos Rytprūsių senienų chronologijos pagrindas, mat šis mokslininkas minėtą darbą atliko dirbdamas tuomet dar atskirame *Provinzial-Museum*. Nepaisant išvardytų trūkumų ir netikslumų, A. Rzes-

zotarskos-Nowakiewicz straipsnis gana informatyvus. Ypač vertintinas jo iliustravimas Olštyno valstybiniame archyve saugomais Karaliaučiaus pilies planais, kuriuose nurodytos *Prussia-Museum* turėtos patalpos ir jų paskirtis.

Dr. A. Bitner-Wróblewska aptariamame knygoje išspausdino straipsnį intriguojančiu pavadinimu „Prussia-Museum kolekcijos pėdsakais (1943–2008)“. Nors šio muziejaus archeologinės kolekcijos likimas per pastaruosius dešimt metų beveik išaiškėjo, A. Bitner-Wróblewska, remdamasi jau išspausdintais kitų tyrėjų straipsniais, pateikia nuoseklų *Prussia-Museum* archeologinės kolekcijos kelią nuo atskirų jos dalių evakuacijos iki suradimų praeito šimtmečio pabaigoje. Daug dėmesio skirta Lenkijoje esančiai *Prussia-Museum* archeologinės kolekcijos daliai, saugomai Varmijos ir Mozūrų muziejuje Olštynė. Straipsnyje pateikta ir dar neskelbtų faktų, su jais susijusių archyvinių dokumentų. Tai Z. Licharewos ir E. Galdziewicziaus 1945 m. rugsėjo 29 d. ataskaita apie jų veiklą stengiantis išvežti radinius iš Karlshof (buv. Carlshof, dab. Karolevo, Lenkija) į Kentšyną ir Jerzy Antoniewicziaus 1946 m. gegužės 20 d. tarnybinės komandiruotės į Olštyną, kurios metu daug archeologinių radinių iš Karlshofo ir Kentšyno buvo pervežta būtent į šį muziejų, ataskaita. Gaila, kad Karlshofe aptiktos *Prussia-Museum* archeologinės kolekcijos dalies likimas iki galo neatskleistas. Iki šių dienų neišku, kiek radinių ir kokia dokumentacija yra saugoma Kentšyno muziejuje, o kad dalis jų ten liko – pripažinta oficialiai (<http://www.muzeum.ketrzyn.pl/frame1.htm>). Straipsnyje aptartos *Prussia-Museum* archeologinės kolekcijos dalių patekimo į Berlyną bei suradimo Karaliaučiaus Kvedenau forte istorijos, jis užbaigiamas retoriniu pasakymu, kad nežinia, ar tai jau visa *Prussia-Museum* sugrįžimo istorija, ar dar mūsų laukia atradimai Maskvoje. Atsakymas į šį klausimą visiems besidomintiems *Prussia-Museum* archeologinės kolekcijos likimu puikiai žinomas, nes šios kolekcijos eksponatų tikrai yra ir autorės neišvardytuose muziejuose, ir privačiuose rinkiniuose. Apie vieną iš tokių rinkinių, esančių Maskvoje, 2008 m. spalį buvo skaitomas pranešimas Varšuvos valstybiniame archeologijos muziejuje vykusiuose Baltijos seminaruose.

Dr. Ch. Reich ir prof. W. Menghiną aptariamame leidinyje išspausdino straipsnį apie *Prussia* rinkinį Proistorės ir ankstyvosios istorijos muziejuje Berlyne.

Straipsnis pradamas nuo *Prussia-Museum* archeologinės kolekcijos sudarymo istorijos, Prūsijos senovės draugijos veiklos aptarimo. Antrame skyriuje pateikta informacija apie *Prussia-Museum* archeologinės kolekcijos evakuaciją karo metais, atskirų jos dalių klajones po Vokietiją iki praeito amžiaus paskutinio dešimtmečio, kai jos pasiekė Proistorės ir ankstyvosios istorijos muziejų Berlyne. Visa informacija pagrįsta archyviniais dokumentais. Trečiajame skyriuje aptarti Berlyno muziejuje saugomi *Prussia-Museum* eksponatai, smulkiai nagrinėjamos radinių senųjų inventorinių numerių subtilybės, užsiminta apie išlikusią dokumentaciją ir didelis skyrius skirtas *Prussia-Museum* inventorinėse knygose užfiksuotiems ir Berlyno muziejuje šiuo metu saugomiems eksponatams iš Pokirbeno, Klein Pupeno, Daumeno, Schulschteino kapinynų aptarti. Čia rasime nemažai V. I. Kulakovo, XX a. devintajame ir paskutiniame dešimtmečiuose paskelbusio dalį inventorinėse knygose užfiksuotos informacijos, publikacijų kritikos. Iš dr. Ch. Reich ir prof. W. Menghino straipsnio baigiamosios dalies sužinome, kad *Prussia-Museum* rinkinių studijas, tarptautinį bendradarbiavimą ir šia tema besidominčių mokslininkų ryšius suaktyvino Centrinės Europos šiaurės rytinės dalies archeologinių radinių ir duomenų tyrimų komisija (*Kommission zur Erforschung von Sammlungen archäologischer Funde und Unterlagen aus dem nordöstlicher Mitteleuropa*). Iš Berlyno gal taip ir atrodo, tačiau nereikėtų pamiršti ir kitų institucijų, kurios savarankiškai užsiėmė šios temos tyrimais (pvz., Šlėzvigo-Holšteino žemės archeologijos muziejus, Olštyno muziejus, Varšuvos universitetas, Vilniaus universitetas, Lietuvos istorijos institutas). Be to, nelabai maloniai nuteikia autorių pasakymas, kad *Prussia-Museum* kolekciją pavyks rekonstruoti bendradarbiaujant su Vokietijos, Rusijos ir Lenkijos kolegomis. Manau, kad be Latvijos ir Estijos kolegų pagalbos (tiksliau, šių šalių institucijose saugomos archyvinės medžiagos) nebus apsieita. Be Lietuvos – gal, nors ir mūsų šalies specialistų žinios ir patirtis tokiame darbe tikrai praverstų.

Kaliningrado istorijos ir meno muziejaus direktoriaus pavaduotojo Anatolijaus Valujevo straipsnyje apie *Prussia-Museum* inventorinių knygų ir dalies eksponatų suradimą Kaliningrade pateikti vėlgi jau nekart įvairių autorių straipsniuose skelbti įvairiais metais Karaliaučiaus pilyje vykdytų kasinėjimų duo-

menys. Dar kartą priminta apie A. Briusovo ekspediciją 1945 m., kurios metu surastos muziejinės vertybės buvo išvežtos į Maskvą, o tolesnis jų likimas nežinomas. Pateikta informacija apie senųjų eksponatų įsigijimą iš kolekcininkų Neumarko ir Maksimovo 1950 m., užsiminta apie neaiškios sudėties geologinės archeologinės ekspedicijos veiklą 1968 m. (šios ekspedicijos tikslas buvo Gintaro kambario paieška tuomet jau galutinai sunaikintos Karaliaučiaus pilies griuvėsiuose). Daug dėmesio skirta dalies kolekcijos suradimui Karaliaučiaus išorinio gynybinio žiedo forte Nr. III (Kvedenau). Naujas (bent jau viešai neskelbtas) faktas – kad dalis radinių iš nelegalių kasinėjimų šiame forte pateko į Duisburgą ir šiuo metu saugomi Šlėzvigo-Holšteino žemės archeologijos muziejuje Šlėzvinge. Straipsnyje trumpai aptarti ir žurnalo „Spiegel“ 2001–2007 m. finansuotų archeologinių tyrinėjimų Karaliaučiaus pilyje rezultatai.

Olštyno archyvo konservatorių M. Bogacz-Walskos ir A. Ulewicziaus straipsnis skirtas 2007 m. šiame archyve konservuotų *Prussia-Museum* inventorinių knygų būklės, atsiradusių pažeidimų priežasčių ir restauravimo (konservavimo) darbams aptarti. Iš straipsnio sužinome, kad į Olštyno archyvą 2007 m. buvo atvežti 792 lapai dokumentacijos, šešiolika viršelių, keli iš jų – su išlikusiais užrašais: „1880–1883“, „1894“, „1902 Norddeutsches Flachland“, „1903 Ungarn“, „1907“, „1909“, „1910“, „1923“, „1938“, ir vienas superviršelis (nelabai aišku, kas įvardyta superviršeliu). Visi dokumentai buvę atvežti suskirstyti į septynias dalis. Olštynė dokumentacija buvusi suskirstyta net į 15 tomų. Tai padaryta pagal ant lapų esančias rašalo dėmes, užaugusių pelėsių dėmes ir kitus mechaninius popieriaus pažeidimus. Toks restauratorių atliktas suskirstymas kelia šiek tiek abejonių, nes nėra aišku, ar tikrai visi pažeidimai atsirado prieš sumaišant knygų lapus. O tai, kad atskirų tomų lapai buvo sumaišyti, rodo ne vienas pateiktas pavyzdys. Aptariamame straipsnyje trumpai aprašyti visi 15 naujai suformuotų tomų, nurodant, kokie viršeliai ir kiek lapų kiekvienam iš jų priskirta. Daug dėmesio skirta konservavimo proceso aprašymui, straipsnis gausiai iliustruotas. Apibendrinant galima pasidžiaugti tokiu išsamiu ir kokybišku atliktų darbų pristatymu.

Paskutinis straipsnis recenzuojamame leidinyje – pats didžiausias. Tai yra autorių kolektyvo – A. Bitner-Wróblewskos, T. Nowakiewicziaus, A. Rzeszo-

tarskos-Nowakiewicz, W. Wróblewskio – straipsnis, pavadintas „Sugražintų *Prussia-Museum* inventorinių knygų turinys ir reikšmė“. Straipsnio autoriai įžanginėje dalyje paaiškina, kad šiame tekste bus kalbama apie tas inventorinių knygų dalis, kurios, jų nuomone, yra įdomiausios ir naudingiausios. Besidominantiems Klaipėdos krašto archeologija ypač svarbi autorių pateikta informacija, kad nors minėtoje knygoje daugiausia aprašyti radiniai iš Sembos ir Mozūrų ežeryno, yra duomenų ir apie radinius iš Klaipėdos krašto (kuris tekstuose lenkų ir rusų kalba kažkodėl tapatinamas su dabartiniu Klaipėdos rajonu, o tekste vokiečių kalba pavadintas Klaipėdos regionu). Deja, tikslesnės informacijos apie šiuos radinius nėra. Kaip ir reikėjo tikėtis, minėtas autorių kolektyvas, puikiai išmanantis Mozūrų ežeryno ir Sembos proistorinius objektus, sėkmingai susitvarkė ir su išsikeltu uždaviniu. Straipsnyje dėmesys skiriamas inventorinėse knygoje minimiems objektams bei radiniams aptarti, medžiaga analizuojama pagal atskiras knygas. Pirmojoje jų – tai Daumen (Tumiany) kapinyno medžiaga. Autoriai išsamiai pristatė šio kapinyno tyrimų istoriją ir kapinyno medžiagos problematiką, tačiau kadangi daug kur ypač sureikšminama latvių archeologo F. Jakobsono kartoteka, kartais atrodo, kad ši straipsnio dalis – reklaminis leidinys, pristatantis šiuo metu lenkų ir vokiečių archeologų spaudai rengiamą dar trečiajame dešimtmetyje parašytą F. Jakobsono disertaciją apie Daumen ir Kellaren kapinynus. Tekste daugiausia dėmesio teikiama toms knygoms, kuriose suinventorinta medžiaga iš vieno ar dviejų objektų: penktajai, skirtai Schulsteino kapinyno, šeštajai – Lehlesken, septintajai – Macharren II ir Macharren III, aštuntajai – Mingfen, vienuoliktajai – Laptau, dvyliktajai – Macharren I, tryliktajai – Zohpen kapinyno inventoriui. Beveik visos knygos aptartos naudojant vieną schemą: knygoje suinventorinto kapinyno tyrimų istorija, skelbimo problematika, inventorinėje knygoje aptiktos informacijos palyginimas su kita (dažniausiai – F. Jakobsono) archyvine medžiaga, V. I. Kulakovo publikacijų kritika. Iš visų inventorinių knygų turiniu išsiskiria devintoji, kurioje užfiksuota ne viena radavietė ir skirtingų laikotarpių medžiaga. Straipsnio autoriai pateikė šioje knygoje paminėtų radaviečių sąrašą. Vis dėlto tai, kad patys autoriai straipsnio pradžioje teigė, jog inventorinėse knygoje yra informacijos apie Klaipėdos krašto objektus, tačiau nė vienas jų neminimas tekste, ver-

čia manyti, kad straipsnyje pateikta informacija yra neišsamai ne tik kalbant apie atskirus radinius (kas savaime suprantama), bet netgi ir apie radavietes. Kaip minėta, straipsnio tekste daugelyje vietų ypač kritiškai atsiliepiama apie V. I. Kulakovo darbus, kuriuose jis skelbė informaciją iš inventorinių knygų, pažymint, kad šio Rusijos mokslininko pateikti duomenys apie inventorinėse knygoje užfiksuotus kapų kompleksus neišsamūs, piešiniai skiriasi nuo originalų (V. I. Kulakovo publikuotuose piešiniuose yra daugiau detalių, nei šiandien išlikusiuose inventorinių knygų lapuose). Straipsnyje keliose vietose iškeliama versija, kad tuo metu, kai V. I. Kulakovas naudojosi inventorinėmis knygomis, jos buvo kur kas geresnės būklės. Gal buvo, o gal ir ne. Žinant dr. V. I. Kulakovo kūrybišką požiūrį į archeologiją, būtų visai nenuostabu, jeigu paaiškėtų, kad kopijuodamas piešinius trūkstamas dirbinių dalis jis paprasčiausiai rekonstravo.

Prieš baigiant kalbėti apie recenzuojamus leidinius, norėtusi grįžti prie dokumentų, kurių konservavimo užbaigimas tapo recenzuojamų leidinių atsiradimo priežastimi, aptarimo. Minėti dokumentai – tai spaustuveje atspausdinti lapai, kurių viršuje yra užrašas 19..., o visas lapas – lentelė su skyriais „Nr.“ (Nr.), „Einliefer“ (gauta), „Fundort“ (radavietė), „Gegenstand“ (objektas). Beveik visuose lapuose ketvirtame lentelės skyriuje yra archeologinių dirbinių piešiniai tušu, šalia jų parašyti matmenys, nurodytos radavietės. Kadangi pats visų lapų nemačiau – sprendžiu pagal recenzuojamame leidinyje publikuotas 250-ies lapų nuotraukas. Taigi, išoriškai panašu į tai, ką mes šiandien vadiname muziejų inventorinėmis knygomis. Tačiau yra vienas bet... Iš leidinyje „Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia“ skelbtų į *Prussia-Museum* patekusių radinių sąrašų žinome, kad pagrindinė šio muziejaus gautų eksponatų knyga buvo vadinama „Accessionsjournal“. Visuose moksliniuose darbuose, kuriuose nurodomi *Prussia-Museum* archeologinių eksponatų inventoriniai numeriai, jie buvo rašomi trimis skaitmenimis: romėniškais (iki VIII), reiškęs gautų eksponatų knygos eilės numerį, arabiškas (ne didesnis nei 500), nurodęs inventorinės knygos lapo numerį, ir dar vienas arabiškas, reiškęs eksponato (eksponatų) eilės numerį. Pastarieji buvo tęstiniai per visus tomus (tai labai svarbi detalė). Sprendžiant pagal literatūroje skelbtus duomenis, tokia tvarka tikrai buvo 1932 m. (B. von zur Mühlens nurodo, kad 1932 m. kasinėjimui

Wiskiauten metu rastieji dirbiniai buvo suinventorinti bendru Nr. VII, 431, 12802) ir vėliau. Žinoma, kad penktoji knyga buvo pradėta tarp 1893 ir 1895 m., nes 1892 m. eksponatai dar buvo inventorinami į ketvirtąją knygą (žr. Bezenberger A. *Accessionen des Prussia-Museums*. In: *Sitzungsberichte...* 17 Heft. Königsberg, 1892, S. 219), o 1893 m. rugpjūčio 1 d.–1895 m. vasario 20 d. gautieji – jau į penktąją (žr. Bezenberger A. *Accessionen des Prussia-Museums*. In: *Sitzungsberichte...* 19 Heft. Königsberg, 1895, S. 219). Penktoje knygoje buvo inventorinti ir 1913 m. aptikti radiniai, taigi, ši knyga nurodytais metais dar nebuvo užbaigta. Kaip minėta, žinoma, kad 1932 m. eksponatai registruoti į septintąją knygą, žinome, kad buvo ir aštuonji knyga. Kadangi Olštyno archyve konservuotų dokumentų originalūs viršeliai neatitinka literatūroje minimų pagrindinės eksponatų knygos tomų pradėjimo metų (pvz., nei 1903, nei 1909 negalėjo būti pradėta nauja knyga, nes tų metų eksponatai turėjo būti suinventorinti į penktąją knygą), o eksponatų eilės numeriai Karaliaučiaus pilyje rastuose dokumentuose nepereina į trečią tūkstantį, galima teigti, kad tai nėra nė vienas iš minėtų pagrindinės eksponatų knygos pirmųjų aštuonių tomų. Olštynė 2007 m. konservuoti dokumentai greičiausiai yra ketvirtajame dešimtmetyje pradėtos naudoti naujos inventorinės sistemos, kai eksponatai pradėti inventorinti pagal mažųjų numerių sistemą, t. y. jų inventorinį numerį sudarė radimo metai, dvitaškis, eilės numeris (žr. dr. Ch. Reich straipsnį), apskaitos dokumentai. Inventorinant naujuoju būdu, kiekvienais metais buvo pradėdama numeruoti nuo pradžių. Taip eksponatai pradėti inventorinti greičiausiai po *Prussia-Museum* reformos, kai fondus pavesta tvarkyti Rytprūsių proistorės valdybai. Teiginį, kad konservuotose inventorinėse knygose užfiksuoti būtent „mažieji“ inventoriniai numeriai (sistema *metai:eilės numeris*), galima pagrįsti devintojoje knygoje 23 lape matomu eilės numeriu 488 ties mąkštų apkalu iš Pokirben (Księgi, p. 368). Būtent šis eksponatas su numeriu 1938:488 šiuo metu saugomas Berlyno muziejuje (žr. Ch. Reich straipsnį, p. 83). Analogiška situacija ir su svarstyklėmis iš Schulstein (ar Bludau II ?), kurių dalių inventorinius numerius 1938:163 ir

1938:164 mini Bernt vor zur Mühlenas knygoje „Die Kultur der Wikinger in Ostpreussen“ (Bonn, 1975, p. 97). Apibendrinant galima teigti, kad Karaliaučiaus pilyje surasti dokumentai – tai ketvirtajame praeito amžiaus dešimtmetyje inventorintų ankstesniais metais nesuinventorintų *Prussia-Museum* archeologinių eksponatų apskaitos knygos, kurias, be abejo, galima vadinti inventorinėmis knygomis.

Grįžtant prie recenzuojamų leidinių, abiejuose stebina rusų kalba parašytuose tekstuose vartojamas Karaliaučiaus pavadinimas Krulevec (Крулевец). Toks istorinis miesto pavadinimas gerai žinomas lenkams (kaip lietuviams – Karaliaučius), tačiau rusams jis buvo svetimas ir nevertas. Tik šiais laikais kai kurie Rusijos radikalai, stengdamiesi, iš vienos pusės, grąžinti istorinį miesto pavadinimą, iš kitos – visiškai atsiriboti nuo Kenigsbergo pavadinimo, mėgina įvesti pakaitalą Krulevec ar Korolevec, tačiau vargu ar jis tinka mokslinei literatūrai. Beje, skaitant tekstą rusų kalba, dažnai tenka jį lyginti su parašytaisiais vokiečių ir lenkų kalbomis, nes būtent rusiškame tekste nemažai korektūros klaidų. Atkreiptinas dėmesys ir į senųjų archeologinių objektų pavadinimų rašymą. Vienur pavadinimai rašomi lotyniškos abėcėlės raidėmis (pvz., Schulstein), kitur to paties objekto pavadinimas užrašomas kirilika (Шульстен), dar kitur – tas pats kapinynas užrašomas dviem pavadinimais: dabartiniu ir ikikariniu (Вольное / Schulstein). Atrodo, kad Rytprūsių archeologijos tyrinėtojams viena kartą reikėtų susėsti ir susitarti, kaip spręsti šią gana aktualią vietovardžių rašymo problemą.

Apibendrinant recenzuojamus leidinius galima tik pasidžiaugti, kad pagaliau konservuoti ir sutvarkyti dalies *Prussia-Museum* inventorinių knygų likučiai, kad jais galbūt galės naudotis didesnis tyrinėtojų būrys, nors, sprendžiant pagal Rusijos žiniasklaidoje pasirodžiusias žinutes, originalas liks neprieinamas nei plačiajai visuomenei, nei daugeliui archeologų.

Kad ir kaip būtų, Lenkijos mokslininkų iniciatyva ir Lenkijos kultūros bei nacionalinio paveldo ministerijos pastangomis šiandien turime sutvarkytą ir mokslui gražintą labai svarbų Rytų Prūsijos archeologijos šaltinį. Lauksime išsamios jo turinio analizės ir naujų Rytprūsių archeologijos šaltinių publikacijų.

Linas Tamulynas